

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2021/6

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА**
Некоторые теоретико-правовые вопросы
рецепции публичного права в
национальную правовую систему
- 12 **YOUNAS AMMAR**
SADIKOV MAKSUDBOY
ABDULAJONOVICH
Tech law in central asia: approach to technological
progress of the 4th industrial revolution
- 17 **UMAROV BEKZOD AZAMATOVICH**
Davlat boshqaruvini nomarkazlashtirish
konsepsiyasida prinsiplarning tutgan o'рни
- 24 **МУКУМОВ БОБУР МЕЛИБОЙ УГЛИ**
Проблемы нормативного регулирования
предпринимательской деятельности
в Республике Узбекистан

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ.
MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 32 **HOSHIMXONOV AHROR MO'MINOVICH**
Hukumat faoliyatini pandemiya sharoitida
tashkil qilish va huquqiy tartibga solish
masalalariga oid mulohazalar
- 39 **MUHAMMADIYEV ULUG'BEK ISLOMOVICH**
XAYITOV XUSHVAQT SAPARBAYEVICH
Qonun ustuvorligini ta'minlashda zamonaviy
mexanizmlarning yaratilishi

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA
HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 47 **IMOMOV NURILLO FAYZULLAYEVICH**
O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining
yangi tahriri loyihasida "fuqarolik qonunchiligi"ga
oid yangiliklarning ilmiy-nazariy tahlili
- 57 **SAIDOV MAQSUDBEK NORBOYEVICH**
Mas'uliyati cheklangan jamiyati ishtirokchilarining
umumiy yig'ilishini chaqirish va bu toifadagi
nizolarni hal qilishning ayrim masalalari

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI.
AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI.
PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI
MUHOFAZA QILISH FAOLIYATINI
TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

- 66 **YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
O'zbekistonda mualliflik huquqi bo'yicha
mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqaruv
tashkilotlarining vujudga kelishi va rivojlanishi
- 74 **QUTLIMURATOV FARXAD QALBAYEVICH**
Qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxs
kreditorlarining huquqlarini himoya qilish
mexanizmlarining umumiy tavsifi
- 81 **BAKHRAMOVA MOKHINUR
BAKHRAMOVNA**
Absence of jurisdiction and consequences
in arbitral proceedings
- 88 **IBROHIMOV AZIMJON ABDUMO'MIN O'G'LI**
Korporativ niqoblarni olib tashlash
konsepsiyasi va uni O'zbekiston korporativ
huquqida takomillashtirish masalalari
- 96 **ФАЙЗИЕВ ШУХРАТ ХАСАНОВИЧ**
Правовые основы экологической политики
государства: система, классификация и
проблемы кодификации законодательства
- 107 **MAXKAMOV DURBEK NEMATOVICH**
O'simlik dunyosini muhofaza qilishda
jamoatchilik nazoratini huquqiy ta'minlash
masalalari
- 114 **RAJABOV NARIMAN SHARIFBAEVICH**
The role of social partnership in setting
standards for the protection of the natural
environment (legal aspect)
- 124 **MAMAYEVA MAKBAL NURJANOVNA**
Организационные аспекты обеспечения
независимости института адвокатуры
в Узбекистане: проблемные аспекты
- 131 **URALOV SARBON SARDOROVICH**
Sud qarorlarining preyditsial ahamiyati
- 137 **MALLAYEV NORMAMAT RAMAZANOVICH
ERGASHEV BAHODIR ABDURASULOVICH**
Advokatlik faoliyatini tashkil etishning
nazariy-huquqiy asoslari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI
OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 143 **XUDAYKULOV FERUZBEK XURRAMOVICH**
Ekologiya sohasidagi jinoyatlar obyektiv belgilari
va o'ziga xos xususiyatlari: tahlil va taklif
- 153 **SALOXOVA SARVINOZ SADRIDDIN QIZI**
Ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab
chiqqan voyaga yetmaganlarning post-
penitensiar adaptatsiyasini ta'minlashni
takomillashtirish
- 162 **MAMAJANOV ABRORBEK
MIRABDULLAYEVICH**
Ayrim xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunlarida
o'zboshimchalik uchun javobgarlik
- 170 **ANORBOYEV MURODJON
RAXMANQUL O'G'LI**
Tergov qilishga yoki sud ishlarini hal etishga
aralashish jinoyatining umumiy tavsifi

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV
HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

- 176 **БАЗАРОВА ДИЛДОРА БАХАДИРОВНА**
Соглашение о признании вины как
гарантия обеспечения прав личности
в уголовном процессе
- 184 **PRIMOV BAXTIYOR OLIM O'G'LI**
Dastlabki tergovda qo'llanilayotgan axborot-
kommunikatsiya texnologiyalari tushunchasi
va umumiy tavsifi

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 192 **EGAMBERDIYEV DILSHOD ALISHEROVICH**
Xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal etish
vositasi sifatida xalqaro tergov komissiyalari
ahamiyati va tushunchasi
- 200 **КОЗАКОВ БЕКЗОД АБДУЛБОКИЕВИЧ**
Принцип добрососедства между
государствами в современном междуна-
родном праве
- 209 **SUVANOV SARDOR BAXADIROVICH**
Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida
inson huquqlariga oid ayrim masalalar

UDC: 347.64(042)(575.1)
ORCID: 0000-0002-6027-1668

OZODLIKDAN MAHRUM QILISH JAZOSINI O'TAB CHIQQAN VOYAGA YETMAGANLARNING POST- PENITENSIAR ADAPTATSIYASINI TA'MINLASHNI TAKOMILLASHTIRISH

Saloxova Sarvinoz Sadridдин qizi,
O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi xodimi,
Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi,
e-mail: salohovasarvinoz@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada muallif tomonidan ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab chiqqan hamda jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmagan sobiq mahkumlarning post-penitensiar adaptatsiyasini ta'minlash bilan bog'liq masalalar tahlil qilingan. Xususan, post-penitensiar adaptatsiya tushunchasining mazmun-mohiyati, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan shaxslarning post-penitensiar adaptatsiyasini ta'minlashning asosiy maqsadi va o'ziga xos xususiyatlari yoritib o'tilgan. Shuningdek, bugungi kunda mamlakatimizda jazoni o'tab chiqqan mahkumlarning ijtimoiy rehabilitatsiyasini ta'minlash yuzasidan amalga oshirilayotgan islohotlar haqida to'xtalib o'tilgan. Maqolada huquqshunos olimlarning ushbu sohadagi ilmiy-nazariy qarashlari, huquqni qo'llash amaliyotidagi mavjud muammolar tahlil etilgan. Bundan tashqari, maqolada xalqaro qonun hujjatlari va Rossiya Federatsiyasi, Germaniya, Yaponiya, Kanada kabi ilg'or xorijiy davlatlarning jinoiy jazolarni ijro etish sohasidagi tajribasi tahlil etilgan. Ushbu davlatlarda ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab chiqqan shaxslarning ijtimoiy hayotga moslashtirish va post-penitensiar adaptatsiyasini ta'minlash sohasidagi qonunchilik normalari va amaliyoti o'rganilgan. Muallif tomonidan ushbu maqolada ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab chiqqan voyaga yetmagan shaxslarning post-penitensiar adaptatsiyasini ta'minlash borasida qonun hujjatlarini takomillashtirish yuzasidan ayrim takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar, jinoiy jazo, ozodlikdan mahrum qilish, jazoni ijro etish muassasalari, tarbiya koloniyalari, ma'muriy nazorat, post-penitensiar adaptatsiya, resotsializatsiya.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПОСТПЕНИТЕНЦИАРНОЙ АДАПТАЦИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ, ОТБЫВШИХ НАКАЗАНИЕ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

Салохова Сарвиноз Садриддин кизи,
сотрудник Министерства юстиции Республики Узбекистан,
самостоятельный соискатель
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье проанализированы вопросы, связанные с обеспечением постпенитенциарной адаптации бывших несовершеннолетних осужденных, отбывших наказание в виде лишения свободы и освобожденных из учреждений исполнения наказания. В частности, освещены сущность и содержание понятия «постпенитенциарная адаптация», основные цели и особенности обеспечения постпенитенциарной адаптации лиц, освободившихся из учреждений исполнения наказания. А также были затронуты проводимые на сегодняшний день в нашей стране реформы по обеспечению социальной реабилитации осужденных, отбывающих наказание. В статье анализируются научно-теоретические взгляды современных ученых-юристов касательно актуальных проблем совершенствования правоприменительной практики. Кроме того, в статье был проведен анализ международного законодательства передовых зарубежных стран, таких как Российская Федерация, Германия, Япония, Канада, и их опыт в сфере исполнения уголовных наказаний. Были изучены законодательные нормы и практика в области обеспечения социальной адаптации и

постпенитенциарной адаптации лиц, отбывших наказание в местах лишения свободы. Автором в данной статье были разработаны предложения и рекомендации по совершенствованию законодательства по обеспечению постпенитенциарной адаптации несовершеннолетних лиц, отбывших наказание в виде лишения свободы.

Ключевые слова: несовершеннолетние, уголовное наказание, учреждения по исполнению наказания в виде лишения свободы, воспитательные колонии, административный контроль, постпенитенциарная адаптация, ресоциализация.

IMPROVMENT OF ENSURING POST-PENITENTIARY ADAPTATION OF MINORS RELEASED FROM PENITENTIARY INSTITUTIONS

Salokhova Sarvinoz Sadrididdin qizi,

Officer of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan,
independent researcher of Tashkent State University of Law

Abstract. In this article the author conducted the issues of the related to ensuring the post-penitentiary adaptation of minor convicts who have served a sentence of imprisonment and released from penitentiary institutions. In particular, the content and essence of the concept of post-penitentiary adaptation, the main goals and features of ensuring post-penitentiary adaptation of convicts released from penitentiary institutions are illuminated. Furthermore, the article analyzed the ongoing reforms in our country to ensure the social rehabilitation of convicts released from penitentiary institutions and also studied the theoretical views of scientists in this field, current problems of law enforcement practice. In additions, author conducted international legislation and the experience of advanced foreign countries in the field of criminal-execution punishments, such as the Russian Federation, Germany, Japan and Canada. As well as, offered on improvement of the acts regulating to ensuring post-penitentiary adaptation of minors released from penitentiary institutions in the field are provided.

Keywords: minor, criminal punishment, penitentiary institutions, correctional colonies, imprisonment, administrative control, the post-penitentiary adaptation, resocialization.

Bugungi kunda jinoiy jazolarni ijro etish, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan sobiq mahkumlar, xususan, voyaga yetmaganlarni reabilitatsiya va resotsializatsiya qilish hamda ijtimoiy hayotga moslashtirish, jazoni o'tab chiqqanlaridan so'ng ularni normal hayotga qaytarish, shuningdek, sobiq mahkumlar tomonidan qayta jinoyat sodir etilishining oldini olish masalalarini tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-noyabrda PQ – 4006-son “Jinoyat-ijroiya qonunchiligini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qaroriga bilan tasdiqlangan 2019–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasi jinoyat-ijroiya qonunchiligini takomillashtirish Konsepsiyasida ham voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlangan ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etish tizimini liberalashtirish bilan bir qatorda, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmaganlarni ijtimoiy moslashuvi va ishga joylashishiga har tomonlama amaliy ko'maklashish, shuningdek, ozod-

likdan mahrum qilish jazosini o'tayotgan voyaga yetmagan mahkumlarning ta'lim olishi va kasbiy tayyorgarligini tashkil etish tizimini rivojlantirish [1] kabi ustuvor vazifalar belgilangan.

Sohada amalga oshirilayotgan islohotlarning izchil davomi sifatida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 17-iyuldagi VMQ-543-son “Ozodlikdan mahrum etish joylaridan ozod qilingan shaxslarni ijtimoiy-maishiy ta'minlash va ishga joylashtirish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori bilan tasdiqlangan Ozodlikdan mahrum etish joylaridan ozod qilingan shaxslarni reabilitatsiya qilish va ijtimoiy moslashtirish tizimini takomillashtirish bo'yicha 2018–2022-yillarga mo'ljallangan Yo'l xaritasining qabul qilinganligi ham muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'ldi.

Mazkur Yo'l xaritasining “Mahkumlarni tarbiyalash va ijtimoiy moslashtirishga tayyorlash tizimini takomillashtirish” deb nomlangan ikkinchi yo'nalishi oltinchi bandi voyaga yetmagan mahkumlarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash-

ga qaratilgan bo'lib, voyaga yetmagan mahkumlarni ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda voyaga yetmagan huquqbuzarlarning sodir etgan jinoyatiga astoydil pushaymon bo'lishiga yo'naltirilgan tarbiyaviy ishlarga O'zbekiston Yoshlar ittifoqi va killarini hamda mahkumlarning ota-onalarini jalb etish [2] mexanizmini ishlab chiqish belgilanganligi ahamiyatlidir.

Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan sobiq mahkumlarning ijtimoiy rehabilitatsiya qilish, jazoni o'tab chiqqanlaridan so'ng ularni normal hayotga qaytarish sobiq mahkumlar o'rta-sida qayta jinoyat sodir etilishining oldini olishga yordam beradi. Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash va ular ustidan nazorat qilishni tashkillashtirishning ahamiyatligi qator xalqaro hujjatlarda, xususan, 1955-yil 30-avgustdagi Mahbuslar bilan muomala qilishning minimal standart Qoidalari va BMT Bosh Assambleyasining 1990-yil 14-dekabr-dagi "Mahbuslar bilan muomala qilishning asosiy prinsiplari" nomli Rezolyutsiyasida o'z ifodasini topgan.

Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan mahkumlar, ayniqsa, voyaga yetmaganlarning ijtimoiy hayotga moslashuvini ta'minlash murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Ta'kidlash lozimki, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan mahkumlarning post-penitensiar adaptatsiyasini ta'minlashning asosiy sabablaridan biri sobiq mahkumlar o'rtasidagi retsivid jinoyatchilikning ko'rsatkichlari bilan bog'liq.

Xususan, bugungi kunda dunyo miqyosida ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tayotgan mahkumlarning ko'pchilik qismini retsidevistlar tashkil etib, jazoni ijro etish muassasalarida saqlanayotgan mahkumlarning 60 –70 foizi ikkinchi marotaba jinoyat sodir etganligi sababli hukm qilinganlardir. Mazkur ko'rsatkich AQSh, Niderlandiya, Buyuk Britaniya, Rossiya Federatsiyasi kabi davlatlarda yuqori ko'rsatkichni tashkil etayotganligi [3] jazoni ijro etish muassasalarida faoliyatini isloh qilish, mahkumlar yoki jazoni o'tab chiqqan shaxslar tomonidan yangi jinoyat sodir etilishining oldini olishga qaratilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish, bu sohada profilaktik chora-tadbirlarga alohida e'tibor qaratish zarurati mavjudligidan dalolat beradi.

Statistik ma'lumotlarga asosan, respublikamizda esa 2018-yil davomida jinoyat ishlari

bo'yicha sudlar tomonidan jami 772 ta voyaga yetmagan shaxsga nisbatan jinoyat ishi va iltimosnomalar ko'rilgan bo'lsa, 2019-yil davomida mazkur ko'rsatkich kamayib 575 tani tashkil etgan. Biroq, 2020-yilda 2019-yilga nisbatan jinoyat ishlari bo'yicha sudlar tomonidan voyaga yetmaganlarga nisbatan jami ko'rilgan ishlar soni 30 taga ko'payib 605 tani tashkil etgan. Sudlangan voyaga yetmagan shaxslar soni esa 2018-yilda 713 ta, 2019-yilda 497 ta, 2020-yilda 499 tani tashkil etib, ularga nisbatan turli jazo choralari tayinlangan [4].

Mazkur raqamlar respublikamizda voyaga yetmaganlar tomonidan jinoyat sodir etilishining oldini olish, xususan, ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab chiqqan voyaga yetmaganlar tomonidan qayta jinoyat sodir etilishining oldini olishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar tizimini takomillashtirish zarurati mavjudligini ko'rsatmoqda.

Qayd etish kerakki, ozodlikdan mahrum qilish jazosi eng o'gir jazo turi hisoblanib, shaxs ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tash jarayonida jamiyatdan butunlay ajratilgan holda jazoni o'taydi. Ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tash jarayonidagi muhit esa mahkumlarning jazoni ijro etish muassasasidan ozod etilganlaridan so'ng obyektiv va subyektiv sabablarga ko'ra jamiyatdan ajralib qolishiga sabab bo'ladi.

Huquqshun olim M.Sh.Najimovning fikricha, ozodlikdan mahrum qilish joylaridagi g'ayriijtimoiy muhit mahkumlarda jamiyatdan ma'naviy ajralish hissini yanada kuchaytiradi. Shu sababli jamiyatdan ajratish, shuningdek, uning ayrim jihatlari mahkumlar tomonidan ozodlikdan mahrum qilishning eng og'ir tomonlari sifatida qabul qilinadi [5].

Ko'p holatlarda jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan mahkumlarning yashash va ishlash joyi, shuningdek, kasb-kori, ma'lumoti bo'lmaydi, qarindoshlar va yaqinlar bilan aloqalar ham hattoki uzilgan bo'ladi. Buning ustiga, sobiq mahkumlarning ruhiy holati turg'un bo'lmasligi, shuningdek, jamiyatning ularga nisbatan salbiy munosabati vaziyatni yanada chigallashtiradi. Tadqiqotchilar P.Ktadoczny va M.Wolnylar tomonidan o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra respondentlarning 50 foizi sobiq jinoyatchilar bilan do'st, yaqin qarindosh, hamkasb, qo'shni sifatida yaqin aloqada bo'lishni istashmaydilar [6].

Bunday holatlar esa sobiq mahkumlar o'rtasida retsidiv jinoyatchilikni sodir etilishiga sabab va shart-sharoit yaratishi shubhasizdir.

Jazoni o'tashdan ozod qilish har bir ozod qilingan shaxsni bir qator ijtimoiy muammolar – oila a'zolari, yaqin qarindoshlari va jamiyatdagi boshqa shaxslar bilan ijtimoiy aloqani saqlash, uy-joy, bandlik masalalari hamda madaniy moslashish muammolariga duch kelishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun ham jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlarni ozodlikka chiqarish jarayonini shunday tashkil etish kerakki, toki bu jarayon masalani ham huquqiy, ham ijtimoiy jihatlarini qamrab olsin.

Xorijiy yuridik adabiyotlarda jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan sobiq mahkumlarining "ijtimoiy moslashuvchanligi"ni ta'minlash, "reabilitatsiya qilish", "ijtimoiy resotsializatsiya" qilish tushunchalari bilan bir qatorda mahkumlarning "post-penitensiar adaptatsiyasi" tushunchasini ham uchratishimiz mumkin.

Ta'kidlash lozimki, yuqorida ta'kidlangan tushunchalar mazmun-mohiyati jihatidan bir-biriga yaqin bo'lsa-da, post-penitensiar adaptatsiya tushunchasi ijtimoiy moslashuv tushunchasining bir qismini tashkil etib, mazkur tushunchalarning mazmun-mohiyati, vazifalari va mezonlari qisman turlichadir. Post-penitensiar adaptatsiya – ijtimoiy adaptatsiyaning maxsus yo'nalishi bo'lib, ozodlikdan mahrum qilish joylaridan ozod etilgan shaxslarni ijtimoiy hayotga moslashtirish, ularning huquq va erkinliklarini ta'minlashning huquqiy, iqtisodiy, tashkiliy, ijtimoiy-psixologik jihatlaridan iborat kompleks chora-tadbirlardir [7].

Ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab chiqqan mahkumlarni ijtimoiy hayotga moslashtirish ba'zi xorijiy mamlakatlar, xususan, Rossiya Federatsiyasida "mahkumlarni resotsializatsiya qilish" atamasi bilan ifodalanadi. Rossiya Federatsiyasining 2016-yil 23-iyundagi "Rossiya Federatsiyasida huquqbuzarliklarning oldini olish tizimi asoslari to'g'risida"gi qonunining 25-moddasiga asosan [8], resotsializatsiya – huquqbuzarliklarning oldini olish subyektlari tomonidan ularning vakolatlariga muvofiq amalga oshiriladigan ijtimoiy-iqtisodiy, pedagogik, shuningdek, yuridik ahamiyatga ega chora-tadbirlar majmuasi hamda jinoyatchilikning oldini olish vakolatiga ega subyektlar tomonidan ozodlikdan

mahrum qilish jazosi va boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari qo'llanilgan shaxslarni jamiyatga reintegratsiya qilish maqsadida amalga oshiriladigan jarayondir.

Shu o'rinda jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmagan mahkumlarning ijtimoiy hayotga moslashuvini ta'minlashning asosiy maqsadlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- sobiq voyaga yetmagan mahkumlarning jazoni o'tab chiqqanlaridan yoki jazodan ozod etilganidan so'ng ijtimoiy hayotga moslashtirish;
- sobiq voyaga yetmagan mahkumlarni ijtimoiy foydali faoliyat va mehnatga yo'naltirish;
- voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikning oldini olish.

Yuqorida ta'kidlab o'tilgan maqsadlarga erishish uchun voyaga yetmagan mahkumlar bilan jazoni ijro etish davri mobaynida tarbiyaviy ishlarni olib borish, ijtimoiy moslashuv bilan bog'liq chora-tadbirlarni ularning ozodlikka chiqishlaridan oldin boshlash, yangi hayotlarini boshlash uchun moddiy jihatdan ularni qo'llab-quvvatlash, psixologik, yuridik yordam ko'rsatish, qonunga itoatkor xulq-atvorni shakllantirish, ularni qayta o'qitish va qayta tarbiyalash, yashash joyi bilan, shuningdek, ish bilan ta'minlashda yordam berish kabi vazifalarning amalga oshirilishi muhimdir.

Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmagan sobiq mahkumlarning ijtimoiy reabilitatsiyasini tadqiq etgan bir guruh amerikalik olimlarning tadqiqotiga ko'ra, voyaga yetmagan sobiq mahkumlarni quyidagi uch toifaga bo'lish mumkin hamda jazoni o'tash muddati yakunlanishiga 5-6 oy muddat qolganda ularni jazodan ozod qilishga tayyorlash maqsadida maxsus o'quv dasturlarida ta'lim olishlariga imkoniyat yaratish lozim:

- jazoni o'tash mobaynida to'liq axloqi tuzalgan shaxslar;
- tarbiyasi va xulq-atvorida nuqsonlari bo'lgan shaxslar;
- jazoni o'tash davomida xulq-atvori tuzalmagan shaxslar [9].

Qayd etish lozimki, voyaga yetmagan mahkumlarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga qaratilgan chora-tadbirlar nafaqat jazo muddati yakunlanadigan paytda, balki jazoning butun muddati davomida olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Jazoni o'tash muddati davomida tarbiya koloniyalarida mahkumlarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish jarayonida maxsus metodlardan – mahkumlarning psixologik, huquqiy, ijtimoiy holatlari bilan bog'liq usullardan foydalanish lozim. Tanlangan usul va prinsiplar esa voyaga yetmagan mahkumlarda ijobiy xulq-atvorning shakllanishiga hamda jazoni o'tab chiqqanlaridan so'ng qayta jinoyat sodir etish hollarining oldini olishni ta'minlab berishi lozim [10].

Tarbiya koloniyalarida voyaga yetmagan mahkumlarning post-penitensiar adaptatsiyasini ta'minlashda, jazo o'tash davri mobaynida quyidagi shakldagi tarbiya turlarining mahkumlarga singdirilishi mahkumlarni ozodlikka chiqqanlaridan so'ng ularda axloq normalari, qonunga nisbatan bo'lgan hurmatni kuchaytirishga, ayni paytda uni buzganlik uchun bo'lishi mumkin bo'lgan huquqiy oqibatlarini to'g'ri anglashiga, shuningdek, ijtimoiy foydali mehnat qilishga bo'lgan xohishini vujudga kelishiga yordam beradi, xususan:

- ma'naviy tarbiya – mahkumlarda jamiyatlardagi axloq-odob qoidalarini hurmat qilishga qaratilgan umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishni nazarda tutadi va jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlarni axloqan tuzatish maqsadini ko'zda tutadi;

- huquqiy tarbiya – mahkumlarda huquqiy madaniyat, huquqiy ong va qonunlarga ong ravishda itoat qilish ruhi shakllantiriladi;

- jismoniy tarbiya – mahkumlar o'rtasida turli xil jismoniy-ommaviy va sport tadbirlarini o'tkazishning emas, balki ularda kelgusida sog'lom turmush tarzini shakllantirishni ham nazarda tutadi;

- mehnat tarbiyasi – mahkumlarda mehnatga nisbatan halol munosabatda bo'lishni, ijtimoiy-foydali mehnat shaxs hayotida uning farovon turmush kechirishiga asos bo'lib xizmat qiluvchi eng muhim omil ekanligiga ishonchni shakllantiradi.

Xalqaro Jinoyat Huquqlari Assotsiatsiyasi (IAPM), Xalqaro Kriminologik Jamiyat (ICE), Xalqaro Sotsiologik Uyushma (ISA) hamda Xalqaro Ijtimoiy Himoya Jamiyati kabi qator nodavlat muassasalari tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra [11] har bir davlat ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab chiqqan sobiq mahkumlarga yordam berishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi – moddiy yordam, ijtimoiy- maishiy xizmatlar,

tibbiy-statsionar xizmatlar, yuridik maslahat yordami, vaqtincha boshpana berish, reabilitatsiya xizmatlarini tashkil etishi lozim.

Qayd etish kerakki, jazoni o'tab chiqqan yoki jazodan ozod etilgan sobiq mahkumlarning ijtimoiy moslashuvini tartibga soluvchi huquqiy normalar O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi, "Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilingan ayrim toifadagi shaxslar ustidan ma'muriy nazorat to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni va boshqa qator normativ-huquqiy hujjatlarda o'z ifodasini topgan. Biroq, bugungi kunda voyaga yetmagan sobiq mahkumlarni post-penitensiar adaptatsiyasini ta'minlashda huquqni qo'llash amaliyotida qator muammolar yuzaga kelmoqda:

birinchidan, jazoni ijro etish muassasalarida voyaga yetmagan mahkumlarni ozodlikka tayyorlashga qaratilgan maxsus dasturlarni takomillashtirish zaruriyati;

ikkinchidan, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan sobiq voyaga yetmagan mahkumlarni ijtimoiy moslashtirish va reabilitatsiya qilish vazifasi yuklatilgan organ va muassasalar tizimining qonunchilikda aniq belgilab qo'yilmaganligi;

uchinchidan, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmagan shaxslarni kasbiy ta'limi va bandligini ta'minlashga qaratilgan normalarni takomillashtirish zarurligi bugungi kunda ushbu sohani tadqiq etish va takomillashtirish dolzarbligini ko'rsatmoqda.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 30-bobi mahkumlarni jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilish tartibiga bag'ishlangan bo'lib, mazkur Kodeksning 17-moddasiga asosan, jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyati ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxsning jazoni o'tash muddati tugashiga uzog'i bilan uch oy qolganda uni ozodlikka chiqarishga tayyorlash, mehnat va turmushda o'rnashishga bo'lgan ehtiyojini aniqlash, uning muassasadan ozod bo'lgandan keyingi huquqlari va majburiyatlarini tushuntirish maqsadida mahkum bilan tarbiyaviy ish olib boradi.

O'zbekiston Respublikasining "Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilingan ayrim toifadagi shaxslar ustidan ma'muriy nazorat to'g'risida"gi Qonuni hamda "O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazoni ijro etish muassasalarining ichki tartib qoi-

dalari”da ishda va turmushda o’rtnashishga muhtoj shaxslar aniqlangan taqdirda muassasa ma’muriyati oldindan mahkum yashashni mo’ljallayotgan joydagi ozodlikdan mahrum etish joylaridan ozod bo’lgan shaxslarning ijtimoiy moslashuvi markazini uning ozod qilinishi, turar joyi bor-yo’qligi, mehnat qobiliyati va ixtisosligi to’g’risida xabar-dor etishi belgilangan.

Shuningdek, muassasa ma’muriyati ayni bir vaqtda ustidan ichki ishlar organlarining ma’muriy nazorati o’rnatilishi zarur bo’lgan shaxslarni aniqlaydi va O’zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-apreldagi “Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilingan ayrim toifadagi shaxslar ustidan ma’muriy nazorat to’g’risida”gi Qonuniga asosan, jazoni ijro etish muassasasi joylashgan hududdagi jinoyat ishlari bo’yicha sudiga tegishli taqdimnoma kiritadi.

Mazkur Qonunning 8-moddasi 3-qismiga asosan [12] agar jazoni ijro etish muassasasidan ozod etilayotgan shaxsning ma’lum sabablarga ko’ra aniq turar joyi bo’lmasa, jazoni ijro etish muassasasi ma’muriyati unga yashash joyi bilan ta’minlash, doimiy yoki vaqtinchalik propiska qilish hamda ishga joylashishga yordam berishni so’rab, shuningdek nogiron yoki og’ir kasalliklarga chalingan shaxslarni davolash masalalarini oldindan hal qilish to’g’risida tegishli mahalliy davlat hokimiyati organlariga, ichki ishlar organlariga va sog’liqni saqlash muassasalariga iltimosnoma yuborishi talab etiladi.

Voyaga yetmagan mahkumlar esa jazodan ozod etilganlarida ota-onalari yoki ularning o’rnini bosuvchi shaxslar ixtiyoriga jo’natiladi. Ota-onasi yo’q voyaga yetmagan shaxslar zarur hollarda internatlarga jo’natiladi yoki homiylar qaramog’iga beriladi. Ko’rib turganimizdek, yuqoridagi normalarda mahkumlarni jazodan ozodlikka tayyorlashning umumiy jihatlari aks ettirilgan.

Xalqaro tajriba shuni ko’rsatadiki, mahkumlarning ijtimoiy adaptatsiyasini ta’minlashga yordam beradigan usullardan biri bu “penitensiar ta’til” hamda “yengillashtirilgan saqlash sharoiti” hisoblanadi. Mazkur davr mobaynida jazoni ijro etish muassasasidan biriktirilgan xodim bilan birgalikda mahkumlar o’zlari uchun ish izlash, o’qish joyi bilan qayta aloqa o’rnatish, yashash joyi topish, jamiyat a’zolari bilan foydali aloqani o’rnatish, yaqin qarindoshlari bilan cheklanmagan miqdorda uchrashish, oilaviy masalalar bilan

bog’liq muammolarni hal qilish kabi mashg’ulotlar bilan shug’ullanadilar.

“Kanada qamoqxonalari to’g’risida”gi qonunda Kanada penitensiar muassasalarida mahkumlar, shu jumladan, voyaga yetmagan mahkumlar jazo muddati tugashidan 3 oy oldin yengillashtirilgan saqlash sharoitiga o’tkazilib, ushbu davr mobaynida 1 haftalik ta’tilga chiqishlari mumkin ekanligi belgilangan [13]. Mazkur davrda mahkumlar yuqorida ta’kidlangan huquqlardan foydalanish imkoniyatiga ega hisoblanadi. Ayni shu mazmundagi tartib Norvegiya hamda Ispaniya jinoyat-ijroiya qonunchiligiga ham xosdir.

Bu borada Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-ijroiya kodeksida tarbiya koloniyalarida voyaga yetmagan mahkumlarni ozodlikka tayyorlash bosqichida ularga faqatgina yengillashtirilgan va imtiyozli saqlash sharoitlari tatbiq etilishi [14] to’g’risidagi normaning belgilanganligi voyaga yetmagan mahkumlarni jazoni o’tab chiqqanlaridan so’ng ularning post-penitensiar adaptatsiyasi hamda resotsializatsiyasini ta’minlashda ahamiyatlidir.

Jinoyatchilik ko’rsatkichi past bo’lgan Yaponiya davlatida esa mahkumlarning post-penitensiar adaptatsiyasini ta’minlashga qaratilgan maxsus qonun qabul qilingan bo’lib, ushbu qonun “Post-penitensiar vasiylik to’g’risida” deb nomlanadi. Ushbu davlatda ozodlikdan mahrum qilish jazosini o’tab chiqqan mahkumlar jazoni o’tab chiqqanlaridan so’ng 6 oy muddat davomida hukumatdan o’z murojaatiga ko’ra ish, turar-joy bilan ta’minlashni so’rab yordam olishlari mumkin.

Germaniya davlatida esa voyaga yetmagan mahkumlar jazoni o’tashi davomida ijtimoiy foydali mehnatga jalb etish orqali tarbiyalanadi hamda jazoni o’tab chiqqanlaridan keyingi hayotiga tayyorlanadi. Xususan, Germaniya penitensiar muassasalarida mahkumlarga atom reaktori payvandchisi, avtomat liniyalarini sozlovchi kabi sohalarida maxsus bilim va ko’nikmalar berib boriladi [15], bu esa, o’z navbatida, mahkumning jazoni o’tab chiqqanidan so’ng ijtimoiy moslashuvini ta’minlashga yordam beradi. Germaniya davlatining jazoni ijro etish bilan bog’liq yana bir ijobiy tomonlaridan biri bu mahkumlarga masofaviy shaklda (distansion), ya’ni jazoni ijro etish muassasasining o’zida oliy ta’lim olish huquqining ta’minlanishidir.

Qayd etish kerakki, mazkur sohada yana bir tartibga solinishi lozim bo’lgan jihatlardan biri bu ja-

zoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmaganlarning post-penitensiar adaptatsiyasini ta'minlash vazifasini amalga oshiruvchi organ va muassasalar tizimini, ularning bu borada huquq va majburiyatlarini belgilab berilishidir. Qonunchiligimizda ushbu organ va muassasalar tizimini aniq belgilab qo'yilishining zarurati sobiq voyaga yetmagan mahkumlarni ijtimoiy, huquqiy, tibbiy, psixologik va moddiy jihatidan tizimli rehabilitatsiya qilish, ularga har tomonlama amaliy yordam berish, sobiq mahkumlar tomonidan qayta jinoyat yoki huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini olish maqsadi bilan bevosita bog'liqdir.

Bizningcha, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmaganlarning post-penitensiar adaptatsiyasini ta'minlash vazifasini amalga oshirishda vakolatli organlarning aniq tizimi hamda ularning vazifa va funksiyalari belgilanishi maqsadga muvofiqdir.

Bundan tashqari, bugungi kunda jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmagan mahkumlarning ijtimoiy moslashtirishda jazoni o'tab chiqqan sobiq mahkumlarning ijtimoiy himoyasini yanada rivojlantirish va takomillashtirish uchun zarur bo'lgan soha bu mehnat qonunchiligidir. E'tiborli jihat shundaki, jazoni ijro etish muassasasidan ozod etilgan sobiq voyaga yetmagan mahkumlar ish topishda bir muncha qiyinaladilar, chunki ularda zarur malaka, kasbning yo'qligi, hayotiy tajribaning kamligi bozor munosabatlarida ularning qiyin ahvolga tushishlariga sabab bo'ladi va bu hol tabiiydir.

Bandlik sohasida amalga oshirib kelayotgan izchil islohotlarga qaramasdan, bugungi kunda jazoni o'tab chiqqan yoki jazodan muddatidan ilgari ozod etilgan shaxslarning qariyb 76 foizi, bundan 12 foizi voyaga yetmaganlar [16] ishga joylashishga muhtoj ekanligi va ishsiz shaxslar orasida aynan 20 yoshgacha bo'lgan shaxslar salmoqli ekanligi tashvishga solmasligi mumkin emas.

Voyaga yetmaganlarning mehnat qilish va adolatli mehnat sharoitlarida ishlash huquqi Xalqaro Mehnat Tashkiloti tomonidan 1999-yil 17-iyunda Jenevada qabul qilingan 182-sonli "Bollalar mehnatining og'ir shakllarini taqiqlash va yo'q qilishga doir shoshilinch choralar to'g'risida"gi Konvensiyasida belgilangan bo'lib, mazkur hujjat Xalqaro Mehnat Tashkilotining 8 ta asosiy hisoblanuvchi konvensiyalaridan biridir (O'zbekiston Respublikasi mazkur konvensiyani 2008-yil

8-aprelda ratifikatsiya qilgan). Ushbu xalqaro Konvensiyaga asosan har bir ishtirokchi davlat 18 yoshga to'lmagan shaxslarning mehnatidan foydalanish mumkin bo'lmagan ishlarda, shuningdek, og'ir va noqulay mehnat sharoitlarida faoliyat olib borishga jalb etilmasligi lozimligi belgilangan [17].

Ta'kidlash lozimki, huquqni qo'llash amaliyotida jazo o'tab chiqqan voyaga yetmaganlar orasida muayyan bir kasb yoki mutaxassislikka egalari ko'pchilikni tashkil etmaydi. Tarbiya koloniyalaridagi ijtimoiy muhit ham ma'lum darajada ularning ijtimoiy-psixologik qiyofasiga ta'sir ko'rsatadi. Natijada ular jazoni o'tab chiqqanlaridan so'ng kasbga va malakaga ega emasligi sababli mehnat sharoiti og'ir va noqulay bo'lgan sharoitlarda ishlashga hamda moddiy mablag' topishga majbur bo'lib qolish hollari ham kuzatiladi.

E'tiborli jihat shundaki, voyaga yetmagan sobiq mahkumlarni jamiyatga qaytarish faqat salbiy holatlar bilan kurashishnigina emas, balki birinchi navbatda jamiyat o'z fuqarolari jazoni o'tashi munosabati bilan yo'qotgan hayotiy faoliyatini ta'minlashini tashkil etishni ham talab etadi. Asosiy e'tibor ozodlikdan mahrum etish jazosini o'tab chiqqan sobiq mahkumlarni, ayniqsa, uzoq muddatga ozodlikdan mahrum etilgan mahkumlarni ozod etishda yordamga muhtojlarini aniqlash, ularni ish bilan ta'minlash va turmushini yo'lga qo'yishda yordam berish, ularni ijtimoiy, psixologik, huquqiy, tibbiy rehabilitatsiyasini amalga oshirish kabi masalalarga qaratilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Demak, yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

birinchidan, tarbiya koloniyalarida jazo o'tayotgan mahkumlarni ozodlikka tayyorlash, ularni ijtimoiy hayotga tezroq moslashtirish, yaqin qarindoshlari bilan munosabatlarini yaxshilash va avvalgi fuqarolik qiyofasini tiklashga yordam berish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksi normalarini takomillashtirish lozim.

Xususan, tarbiya koloniyalarida jazo o'tayotgan ijobiy xulq-atvorga ega mahkumlarga quyidagi huquqlardan foydalanish imkoniyatining belgilanishi maqsadga muvofiq:

– tarbiya koloniyalarida jazo o'tayotgan mahkumlarni jazoni o'tash muddati tugashiga uzog'i bilan uch oy qolganda yengillashtirilgan saqlash sharoitiga o'tkazish;

- mahkumlarga fuqarolik kiyimlarida yurishlariga ruxsat berish;
- mahkumlarga cheklanmagan miqdorda telefon orqali so'zlashuvlar huquqi berish;
- mahkumlarga cheklanmagan miqdorda yaqin qarindoshlari bilan uchrashuvlarga ruxsat berish.

ikkinchidan, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmaganlarning post-penitensiar adaptatsiyasini ta'minlash vazifasini amalga oshirishda tuman (shahar) hokimliklari huzuridagi ijtimoiy moslashuv markazlaridan tashqari ichki ishlar organlari, Bola huquqlari bo'yicha vakil (ombudsman), respublika bolalar ijtimoiy moslashuv markazi, aholining bandligiga ko'maklashish organlari, ta'lim muassasalari, sog'liqni saqlash organlarini ishtirok etishining belgilanishi, shuningdek, har bir organing mazkur sohada vazifa va funksiyalarini ajratilgan holda tizimlashtirilishi va belgilanishi maqsadga muvofiq.

uchinchidan, har bir tuman va shaharlarda ijtimoiy moslashuv markazlari hamda aholining bandligiga ko'maklashish organlarining hamkorligida 18 yoshgacha bo'lgan, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmagan shaxslarni kasbga bepul o'rgatish, qayta tayyorlash, malakasini oshirish, tegishli kasbni puxta egallaganlaridan so'ng ularni ish bilan ta'minlash vazifasi yuklatilgan maxsus tuzilmalarning tashkil etilishi, ularning tashkiliy huquqiy tarkibi, huquqiy maqomi ishlab chiqilishi lozim.

Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi jazo o'tab chiqqan, xususan, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan voyaga yetmaganlarni ijtimoiy hayotga moslashtirish, ular tomonidan qayta jinoyat sodir etilishining oldini olish, sobiq mahkumlarning avvalgi fuqarolik qiyofasini tiklash, shuningdek, ijtimoiy hayotda o'z o'rnini qayta topishida samarali yordam beradi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-noyabrdagi PQ-4006-son "Jinoyat-ijroiya qonunchiligini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 08.11.2018-y., 07/18/4006/2166-son, 13.12.2018-y., 06/18/5597/2300-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 17-iyuldagi VMQ-543-son qarori bilan tasdiqlangan "Ozodlikdan mahrum yetish joylaridan ozod qilingan shaxslarni ijtimoiy-maishiy ta'minlash va ishga joylashtirish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 18.07.2018-y., 09/18/543/1526-son.
3. Martin Rossi, Ignacio Munyo. First-day criminal. recidivism. <https://voxeu.org/article/first-day-criminal-recidivism>
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining 2021-yil 20-apreldagi 07/14-7346-144-son xati bilan taqdim etilgan statistik ma'lumot.
5. Najimov M.Sh. Ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlashning huquqiy asoslari va takomillashtirish muammolari. Yuridik fanlar nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Tashkent, 2010, p. 135.
6. Ktadoczny P., Wolny M. Prison conditions in Europe. Dissertation. European Prison Observatory. Rome, September, 2013, p. 46.
7. Sharipova N.B. Post-penitensiar adaptatsiyaning o'ziga xos xususiyatlari. Yuridik fanlar axborotnomasi. Ilmiy-amaliy jurnal. 2018-yil, 01-son. Tashkent, TDYU, p. 155.
8. Federal'noj zakon Rossijskoj Federacii ot 23 iyunja 2016 goda №182 "Ob osnovah sistem profilaktiki provonarushenij v Rossijskoj Federacii. <http://www.consultant.ru/>
9. Piquero P. A., Steinberg L. Rehabilitation Versus Incarceration of Juvenile Offenders: Public Preferences in Four Models for Change States. Press inquiries on Models for Change. Cambridge, November, 2015.
10. Ashin A.A. Vospitatel'naja kolonija: istorija i sovremennost': Monografija. Vladim. gos. un-t. – Vladimir, Izd-vo Vladim. gos. un-ta, 2008, p. 428.
11. Craig Haney. The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-Prison Adjustment. University of California-Santa Cruz, January. 30 – 31, 2015. p. 17.

12. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-apreldagi "Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilingan ayrim toifadagi shaxslar ustidan ma'muriy nazorat to'g'risida"gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 2019-y., 9-son, 58-modda.

13. I.M.Rezhapova, Ju.M.Zaborovskaja. Zarubezhnyj opyt raboty s zakljuchennymi s cel'ju ih dal'nejshej resocializacii (na primere zakonodatel'stva Soedinennyh Shtatov Ameriki i Kanady). <https://vestnik.astu.org/temp/23a7c8e>

14. Ugolovno-ispolnitelnyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 08.01.1997, № 1-F3 (red. ot 27.12.2019) <http://www.consultant.ru/>

15. Frieder Dunkel. Youth justice in Germany. Online Publication Date: January. 2016. <https://www.oxfordhb.com/>

16. <https://uznet.press/I/news/>

17. Patrice Saceda. Regulation of prohibition of the forced labuor in international law. Article. Vaucresson, CNFE-PJJ, November, 2012, p.34.